

PIENTEN KIRVISTEN MÄÄRITTÄMINEN

osa1: kotimaiset lajit

Pekka J. Nikander

Kukapa ei haluaisi oppia tunnistamaan eteensä osuvia lintuja paremmin ja varmemmin. Kirviset ovat tähän oivia harjoittelukohteita. Äkkisel-tään samannäköisistä lajeista löytää yllättävän paljon vähäisiä eroja, joiden opettelu ja käyttö maastossa harjaannuttaa muidenkin vaikeiden lajien erottamiseen toisistaan. Metsä- ja niittykirvinen ovat linnustomme runsaslukuisimpia lajeja, joten harjoittelukohteista ei ainakaan ole puutetta.

Artikkeli on jaettu kahteen osaan. Tässä ensimmäisessä osassa ovat "pikkukirvisistä" maamme pesimälajit metsä-, niitty-, lapin- ja luotokirvinen. Toiseen osaan, joka julkaistaan seuraavassa Lintumiehessä, jäävät maassamme itäisinä harhailijoina tavatut taiga- (*Anthus hodgsoni*) ja tundrakirvinen (*A. gustavi*).

Biotooppimääritys ei onnistu

Pesimäaikaan metsäkirvinen on helppo erottaa muista nyt käsiteltävänä olevista lajeista yleensä pelkän elinpaikan perusteella, sillä laji viihtyy nimensä mukaisesti metsäisessä maastossa. Muut lajit pesivät avoimessa ympäristössä. Lapinkirvinen viettää kesänsä Tunturi-Lapin kosteilla, puuttomilla aukeilla ja luotokirvinen merenrannikon uloimmilla luodoilla ja kivikkaisilla rannoilla. Niittykirvinen pesii sekä lapinettä luotokirvisen kanssa samoilla elinpaikoilla, mutta sitä tapaa myös kaikenlaisilta avoimilta, kosteilta niityiltä, soilta ja laitu-

milta koko maasta.

Muuttoaikaan eri lajit sen sijaan voivat esiintyä mitä kummallisimmissa paikoissa; luotokirvisen saattaa tavata sisämaan pelloilta, lapinkirvisen syksyllä yleisesti eteläisen Suomen niityiltä ja rikkaruohokentiltä ja metsäkirvisen kaikenlaisilta aukeilta.

Höyhenpeite

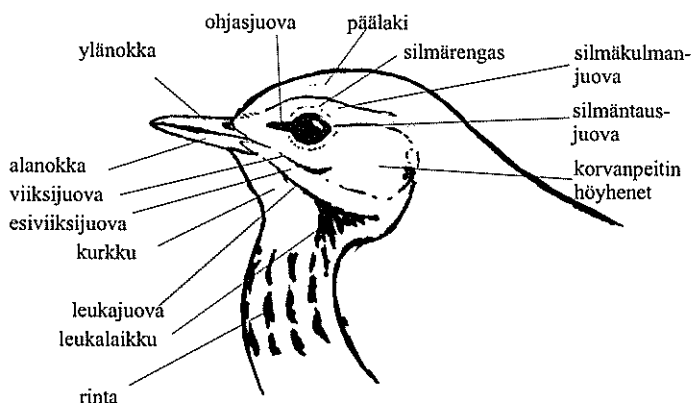
Kirvisiä määritettäessä on erityisen tärkeää tuntea eri höyhenalueiden sijainti linnussa. Epävarma voi kerrata nimistön esim. Lintumiehen numerosta 5/88 ja pään kuvioiden osalta piirroksista 1.

Tärkeimmät höyhenalueiden tuntomerkit sijoittuvat kirvisissä *päähän, rintaan, kupeille, yläperään sekä tertialeihin. Nokan värillä ja kuvioinnilla on myös olennainen osa kirvisiä tunnistettaessa.*

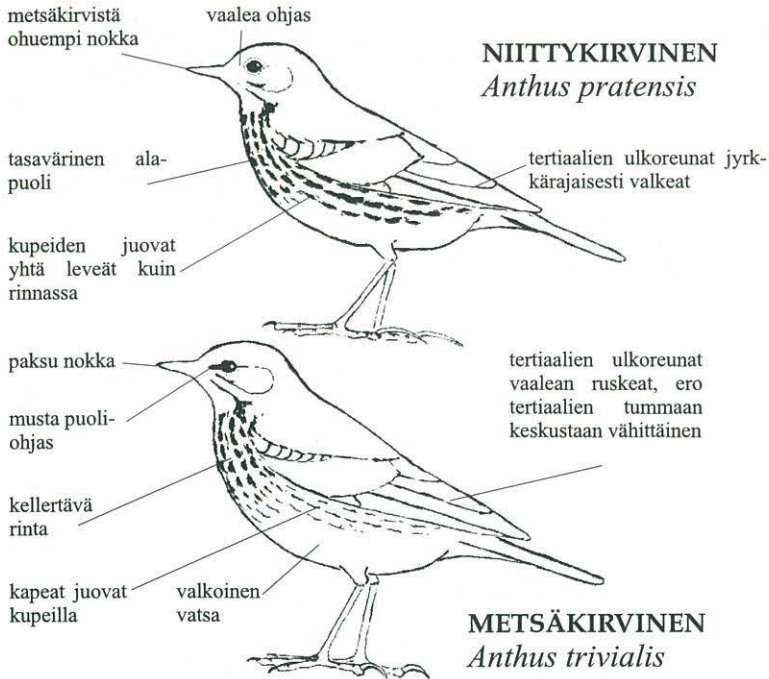
Kaikilla tässä esiteltävien lajien vanhoilla linnuilla on kesällä täydellinen sulkasato, joten myös niiden puku on tuore *syksyllä*. Nuoret ja vanhat linnut ovat siis keskenään hyvin samannäköisiä, poikkeuksena lapinkirvinen.

Kevätpuku on syksyistä haalistuneempi ja kuluneempi. Vaaleat reunukset peitinhöyhenissä ja tertialeissa ovat kulumisen ja haalistumisen vuoksi valkeampia, jyrkkärajaisempia ja kapeampia. Muista lajeista poiketen luotokirvisen syys- ja kevätpuku ovat keskenään selvästi erinäköiset. Luotokirviseltä kuvataankin syys- ja kevätpuku, muilta lajeilta vain syyspuku, sillä näillä syyspuvun tuntomerkit pätevät keväälläkin.

En ole esitellyt maastossa huonosti näkyviä tuntomerkkejä, kuten takavarpaan kynnen pituutta tai pyrstön alapeitinhöyhenten kuviointia.

Piirros 1. Linnun pään höyhenalueiden nimet. © Pekka J. Nikander.

Piirros 2. Tärkeimmät erot niitty- ja metsäkirvisen välillä. Lapinkirvinen eroaa metsäkirvisestä samalla tavalla. © Pekka J. Nikander.

Kuva 1. Metsäkirvinen. Huomaa silmän edestä lähtevä lyhyt, musta puoliohjas, kellertävä silmäkulmanjuova ja leveä esiwiiksijuova, kapea tumma wiiksijuova, tukeva nokka, jossa alanokan tyvi on vaaleanlihanpunainen sekä keltaiset rinta ja kupeet, jotka kontrastoituvat valkoiseen vatsaan. Israel, maaliskuu 1992. © Markus Varesvuo.

Metsäkirvinen (*Anthus trivialis*)

Metsäkirvinen on maamme kolmanneksi runsain lintulaji. Laji on levinnyt Euraasian metsäisille alueille Brittein saarilta Kaakkois-Siperiaan. Laji talvehtii Välimereltä Etelä-Afrikkaan (painopiste Keski- ja Itä-Afrikassa). Toinen talvehtimiskeskus on Intiassa (Sibley & Monroe 1990). Suomessa laji pesii koko maassa Tunturi-Lappia lukuun ottamatta.

Metsäkirvisen selkäpuolen pohjaväri on vihertävän kellanruskea. Kuluessaan väri muuttuu harmaanruskeaksi. Selässä on selvät tummat pitkittäisjuovat. *Yläperä on sen sijaan viiruton.*

Kurkku, rinta ja kupeet ovat ruskehtavan keltaiset. Kurkun yläosa ja vatsa ovat valkoiset. *Rinnan ja vatsan välillä on selvä väriero*, toisin kuin niitty- ja lapinkirvisellä. Rinta on mustien täplien juovittama. *Kupeiden juovitus on selvästi kapeampaa kuin rinnassa*, vain hieman höyhenruotia leveämpää, mikä on ehkä selvin ja helpoin erottava tunto-merkki muihin käsiteltävänä oleviin kirvisiin nähden (ks. piirros 2). Jalat ovat vaalean lihanpunaiset (niitty- ja lapinkirvisellä vaalean punaruskeat).

Nokka on paksu ja kapenee vasta aivan kärkiosastaan. Ylänokka ja alanokan kärki (n. kolmasosa alanokan pituudesta) ovat mustat. *Alanokan tyviosa on vaalean lihanpunainen*. Nokan väri näkyy yleensä selvästi maastossakin.

Silmäkulmanjuova on vaalean kellanruskea, yleensä selvästi erottuva ja takaosastaan viiruin. Valkean *silmärenkaan* katkaisee silmän edestä musta puoliohjas ja silmän takaa tumma silmäntausjuova (ks. valokuva 1 ja piirros 5). Korvan peitinhöyhenet ovat usein kapealti ja heikosti tumma-viiruiset. Silmän alla on pieni vaalea laikku. Wiiksi- ja leuka-juova ovat tavallisesti samanlevyiset (Malling Olsen 1990). Esiwiiksijuova on leveä, kellertävä ja eheäreunainen (vrt. niittykirvi-

seen).

Tertiaalien keskustat ovat tummanruskeat ja ulkohöydyn ulkoreuna (noin puolet ulkohöydyn leveydestä) on lämpimän vaaleanruskea. *Ero tertiaalin tummaan keskustaankin ja vaaleaan ulkoreunaan on vähittäinen* (ks.valokuva 2).

Muodoltaan metsäkirvinen on solakka ja pitkänomainen. Pyrstö näyttää lyhyeltä pitkien pyrstön peitinhöyhentien takia. Hermos-
tuessaan lintu keikuttaa pyrstöään ylös ja alas.

Metsäkirvisen kutsuääni on lyhyt surahtava *bsr* tai *bisrr*, usein myös lyhyt hiljainen *ti*. Laji lentää tasaisen syväaaltoisesti. Siivet ovat pitemmät ja terävämmät kuin niittykirvisellä ja ruumis näyttää töpäkämpään niittykirvisen verrattuna lennossa pitkänomaisemmalta.

Niittykirvinen (*Anthus pratensis*)

Niittykirvinen on maamme toiseksi runsain kirvislaji. Sitä tavataan läntisellä palearktisella alueella Kaakkois-Grönlannista Objoelle Luoteis-Siperiaan. Levinneisyyden eteläraja kulkee Ranskan ja Italian kautta Balkanille. Laji talvehtii pesimäalueen eteläosista Pohjois-Afrikkaan, Lähi-itään ja Irakiin (Sibley & Monroe 1990). Suomessa laji pesii koko maassa.

Niittykirvinen on melko äänekäs ja lintu ääntelee lähes poikkeuksetta lähtiessään lentoon. Lajin tunnistaakin ehkä parhaiten hätäisesti toistetusta, tunnusomaisesta *ist ist ist* kutsuäänestä.

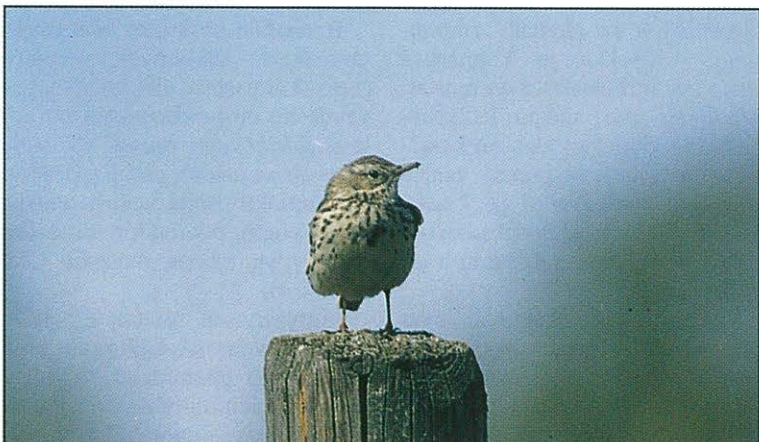
Ulkonäöltään niittykirvinen muistuttaa eniten lapinkirvistä. Pään kuviointi, rinnan ja kupeiden viirutus sekä siiven kuviot ovat molemmilla lajeilla varsin samantyyppiset. Selkein lajien välinen ero löytyy yläperästä: niittykirvisellä yläperä on juovaton, lapinkirvisellä voimakkaan tummanruskeajuovainen. Pään kuvioidissa on myös pieniä eroavaisuuksia. Niittykirvisen naama on

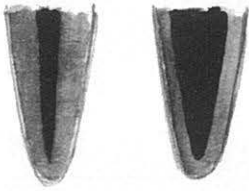
Kuva 2. Metsäkirvinen. Lajin tunnistaa tertiaalien vaaleanruskeista ulkoreunoista, jotka vaihtelevat vähitellen tertiaalien tummanruskeaan keskiosaan sekä kupeiden kapeista tummista pitkittäisjuovista. Israel, maaliskuu 1992. © Markus Varesvuo.

Kuva 3. Niittykirvinen. Huomaa vaalea ohjas, eheä, valkea silmärengas, leukajuovaa leveämpi viiksijuova, tasavärinen vatsapuoli, kupeiden leveä pitkittäisjuovitus ja tertiaalien kapeat valkeat ulkoreunat. Espanja, helmikuu 1991. © Markus Varesvuo.

Kuva 4. Niittykirvinen. Huomaa naaman kuviottomuus, ohut tasapaksu nokka, rinnan pistemäinen täplitys ja rinnan keskellä oleva laajempi tummempi laikku. Helsinki, kesäkuu 1989. © Pekka J. Nikander.

Piirros 3. Niitty- (vas.) ja lapinkirvisen (oik.) pisin pyrstön yläpeitinhöyhen. Huomaa ero tumman keskustan laajuudessa. © Pekka J. Nikander.

melko kuvioton. Silmäkulmanjuova on heikko ja silmää kiertää selvä, valkea silmärengas. Lapinkirvisen valkea, silmärengas sulautuu takayläosastaan valkeaan silmäkulmanjuovaan, eikä silmärengas näytä kauniin pyöreältä kuten niittykirvisellä. Molemmilta lajeilta puuttuu selvärajainen puoliohjas, joka on tyypillinen metsäkirviselle. Myös luotokirvisen ohjas on selvärajaisempi kuin niittykirvisen ja katkaisee silmärenkaan silmän edestä.

Kannattaa kuitenkin pitää mielessä, että tietystä kulumasta katsottuna niitty- ja lapinkirvisen ohjas saattaa näyttää melko teräviä-rajaiselta, mutta ei koskaan kuitenkaan katkaise silmärengasta kuten metsä- ja luotokirvisellä. Osalla niittykirvisistä on korvanpeitinhöyhenissä laajahko vaalea laikku, joka puuttuu lapinkirviseltä.

Niittykirvisen nokka on *ohut, tikkumainen* ja näyttää *tasapak-sulta*. Ylänokka ja kolmasosa alanokan kärkeä ovat mustat. Alanokan tyvi, nokan leikkauspinnat ja ylänokan alaosan keskivaiheilla työntyvä matala vaalea alue (ks. valokuvat 5 ja 7 sekä piirros 5) ovat *oranssinsävyisen keltaiset* tai joskus harvoin vaaleanpunaiset.

Viiksi- ja leukajuova ovat useimmiten sotkuisen näköiset ja vaalea esiviikisjuova näyttää tämän takia sutuiselta (vrt. metsäkirvisen ja ks. piirros 5). Viikisjuova on lisäksi yleensä leveämpi kuin leukajuova (Malling Olsen 1990).

Alapuolen väri vaihtelee haila-

kan kellanruskeasta kermanvalkeaan. *Koko alapuoli on yhtenäisen värinen*. Rinnan juovat muodostuvat tavallisimmin pienistä, pyöreäköistä täplistä. Juovitus ei useinkaan ole yhtenäistä vaan rinta näyttää epätasaisen pilkulliselta. Rinnan keskellä on kuluneessa kevätpuvussa usein laajahko tumma laikku (ks. valokuva 4). *Kupei-*den juovat ovat *pitkänomaisemmat, mutta yhtä leveät kuin rinnassa*. Jalat ovat vaalean punaruskeat.

Yläpuoli on tuoreessa puvussa vihertävänruskea. Kuluessaan selkäpuoli muuttuu vihertävänharmaaksi. Selkähöyhentien keskustat ovat tummanruskeat ja höyheniä kiertää leveä vaalea reunus. Leveän vaalean höyhenreunuksen takia juovitus selässä ei ole niin voimakasta kuin esim. lapinkirvisellä, jolla tumma höyhenen keskusta ulottuu lähes höyhenenärkeen. *Yläperä on viiruton*. Pisimmissä pyrstön yläpeitinhöyhenissä on ruodin molemmin puolin kapea tumma juova, lapinkirvisellä pisimmät pyrstön yläpeitinhöyhenet ovat leveästi tummanruskeakeskustaiset (ks. piirros 3). Kannattaa pitää mielessä, että niittykirvisen pyrstön yläpeitinhöyhentien tummat juovat voivat tietyissä kulmissa näyttää hyvinkin leveiltä, varsinkin sivulta katsottuna.

Tertiaalien keskustat ovat mustanruskeat. Ulkohöydyn reunus (noin kolmasosa ulkohöydyn leveydestä) on *jyrkkärajaisesti* valkea. *Sisähöydyn reunus on kärkinipukkaa lukuun ottamatta tumma*, lapinkirvisellä vaalea reunus työntyy noin puoliväliin tertiaalin sisähöydyn reunaa ylöspäin (ks. piirros 4).

Niittykirvisen ruumis on pyöreäkö. Pystö näyttää muita pieniä kirvisiä pitemmältä lyhyiden pyrstön peitinhöyhentien takia. Pää on pieni ja pyöreä. Lajin lento on hyppelähtävää ja epätasaisen näköistä samaan tapaan kuin pajsirkulla.

Lapinkirvinen (*Anthus cervinus*)

Lapinkirvinen pesii Palearktisen alueen pohjoisosissa Pohjois-Skandinaviasta Tšuktšien niemimaalle ja Länsi-Alaskaan. Talvehtimisalueet sijaitsevat Afrikan pohjois- ja keskiosissa, Indonesiassa ja Filippiineillä (Sibley & Monroe 1990). Suomessa laji pesii Tunturi-Lapin avoimilla kosteikoilla. Syysmuuttoaikaan lajia tavataan koko maassa elokuun puolivälistä lokakuun alkuun.

Vanhat lapinkirviset on – joitakin yksittäisiä naaraita lukuun ottamatta – helppo tuntea *läpi vuoden vaalean oranssista kurkusta, rinnan yläosasta ja silmäkulmanjuovasta*. Kurkun, rinnan ja silmäkulmanjuovan oranssi väri erottaa vanhan lapinkirvisen aina kaikista muista kirvisistä. Nuorten lintujen alapuoli on ensimmäisenä syksynään *yhtenäisen hailakan kellanruskea tai kermanvalkea*, vain muutamalla yksilöllä saattaa olla jokunen vaihtunut oranssi höyhen kurkussaan. Alapuolen väri on voimakas kupeilla ja rinnassa. Lapinkirvisen alapuoli on niittykirvisen verrattuna hivenen oranssinsävyisempi.

Rinnan viirut ovat pitkänomaisempia, tavallisesti pisanomallisia ja leveämpiä kuin niittykirvisellä. *Kupei-*den juovitus on *samanleveydeltä kuin rinnan juovitus*. Täplät muodostavat selviä yhtenäisiä juovia rintaan ja kupeille toisin kuin useimmille niittykirvisille, joiden rinta näyttää epätasaisen pilkulliselta. Lapinkirvisen jalat ovat vaalean punaruskeat, samanväriset kuin niittykirvisellä.

Pääkuviot ovat voimakkaammat kuin niittykirvisellä. Silmäkulmanjuova on selvästi erottuva, varsinkin silmän takana. Se on etuosastaan usein ruskehtava ja takaa kermanvalkoinen. Valkea silmärengas kiertää eheänä silmän ympäri. Se sulautuu useimmiten takayläosastaan vaaleaan silmäkulmanjuovaan (vrt. niittykirvi-

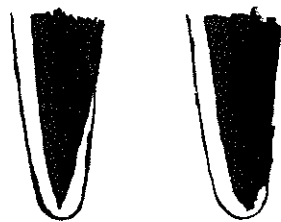
seen ja ks. valokuva 9 ja piirros 5). Ohjas on vaalea ja epäselvärajainen. Viiksijuova on niittykirvisen tapaan tavallisesti leveämpi kuin leukajuova. Esiviiksijuova on sen sijaan ehjäreunaisempi eikä niin sotkuinen kuin niittykirvisellä (Malling Olsen 1990). Leukajuova on ohut ja päättyy rinnan sivun isoon mustanruskeaan, kolmiomaiseen leukalaikuun. Korvanpeitinhöyhenet ovat viiruttomat ja niittykirvisellä tavallisesti näkyvä vaalea alue puuttuu korvanpeitinhöyhenistä. Korvanpeitinhöyhenet näyttävät päinvastoin usein tasaisen ruskeilta erottuen selvästi yhtenäisenä laikkuna poskella. Nokka on tyvestä tukevampi, korkeampi ja nokan muoto on kiilamaisempi kuin niittykirvisellä, jonka nokka näyttää tasaisen ohuelta. Alanokan tyven (noin 2/3 alanokasta) ja nokan leikkauspinnan väri vaihtelee keltaisesta punertavan tummanharmaaseen. Ylänokka ja alanokan kärki ovat mustat. Ylänokan puolelle työntyvä vaalea alue puuttuu lapinkirviseltä (ks. niittykirvinen sekä valokuva 8 ja piirros 5). Maastossa nokka näyttää usein yksivärisen tummalta.

Selkäpuolen pohjaväri on vihertävän kellanruskea, kellertävämpi kuin niittykirvisellä. Selkä-

höyhenten keskustat ovat leveästi tummat ja tumma alue höyhenessä jatkuu aivan höyhenen kärkeen asti. Selkään muodostuu höyhenten tummista keskustoista ja vaaleista reunuksista selvät juovat. Ne ovat poikkeuksetta selvemmat kuin niitty- tai metsäkirvisellä. Yläperä on voimakkaan mustaviruinen ja pisimmät pyrstön yläpeitinhöyhenet ovat laajalti tummakeskustaiset (vrt. niittykirvisen ja ks. valokuva 9).

Tertiaalien keskustat ovat tummanruskeat ja ulkohöydyn reunus on jyrkkäräjäisesti (noin kolmasosa ulkohöydyn leveydestä) valkea. Vaalea reunus jatkuu sisähöydyn puolelle noin puoliväliin tertiaalin pituudesta (vrt. niittykirvisen ja ks. valokuva 9 ja piirros 4).

Helpoiten lapinkirvisen tunnistaa äänestä. Kutsuääni on pitkä, venytetty *spiih*, täysin erilainen kuin muilla lajeilla. Se toistelee kutsuääntään lentäessään tai pyrähtäessään maasta ilmaan. Lento ei ole aivan niin hyppivää ja epätasaista kuin niittykirvisellä, vaan suunnilleen niitty- ja metsäkirvisen puolivälistä. Ruumis on pitkänomaisempi kuin niittykirvisellä ja pyrstö näyttää lyhyemmältä pitkien pyrstön peitinhöyhenten takia.

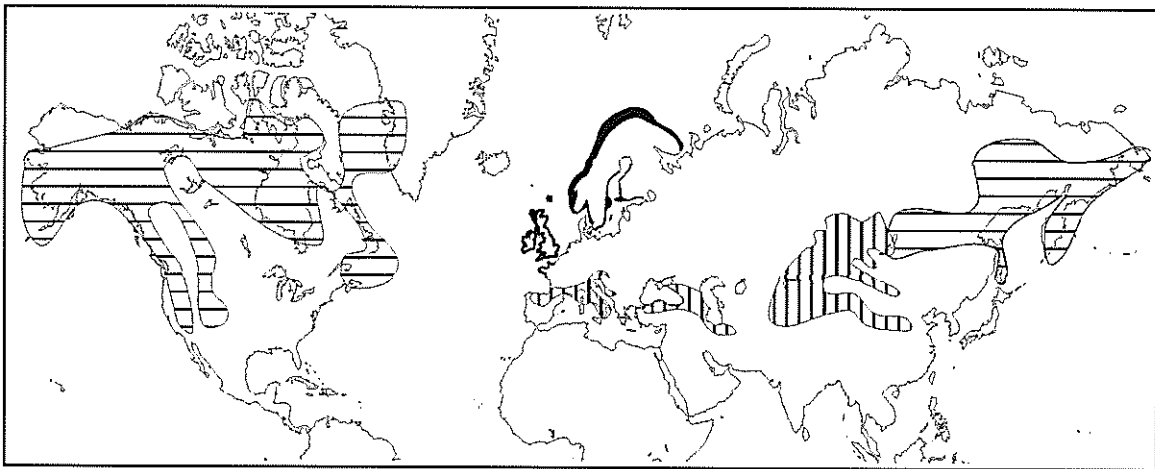

Piirros 4. Lapin- (vas.) ja niittykirvisen (oik.) keskimäinen tertiaali. Lapinkirvisellä vaalea reunus kiertyy noin puoliväliin sisähöydyn puolelle, niittykirvisellä sisähöydyt on yhtenäisen tumma.
© Pekka J. Nikander.

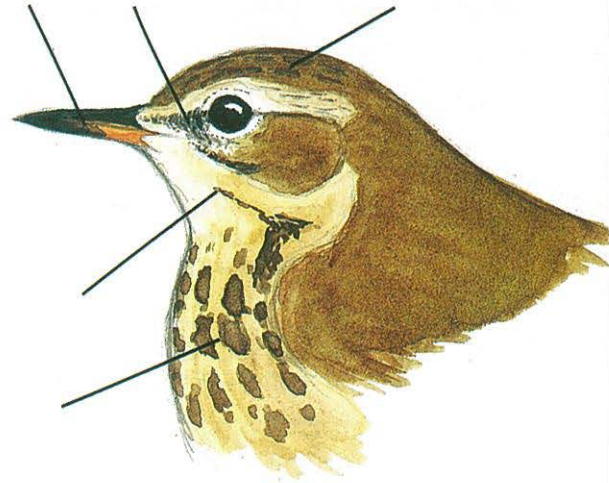
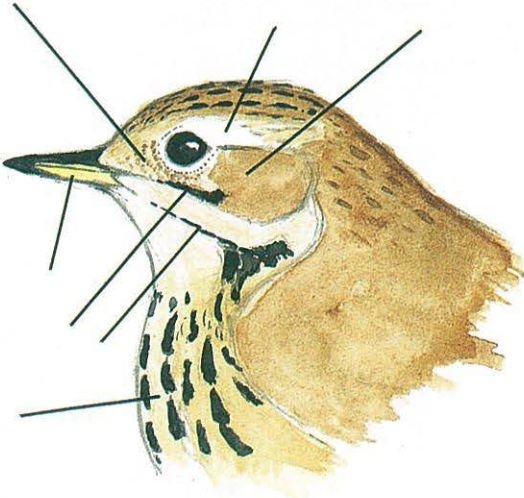
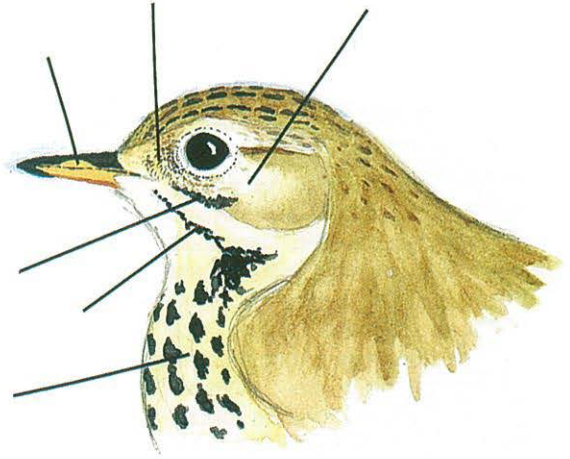
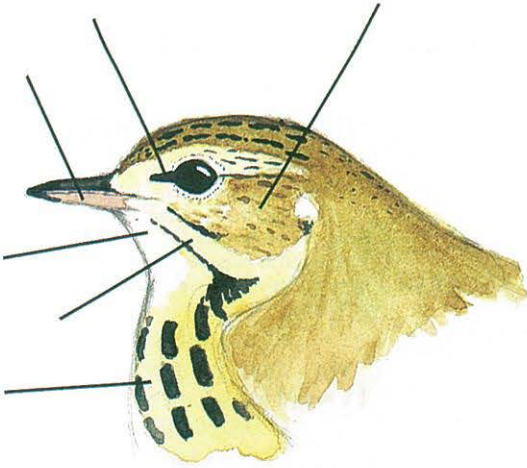
Luotokirvinen (*Anthus petrosus*)

Luotokirvisryhmä on monimuotoinen ja ongelmallinen niin taksonomille kuin tavalliselle harrastajallekin. *Anthus spinoletta* alalajeineen on jaettu hiljattain kolmeksi lajiksi (Knox 1988). Euroopassa näistä lajeista pesii kaksi: luotokirvinen *A. petrosus* ja vuorikirvinen *A. spinoletta*. Kolmas laji on tuhkakirvinen *A. rubescens*, joka pesii Aasiassa ja Amerikassa, mutta on harhautunut Eurooppaan. Seuraavat tuntomerkit käsittelevät Skandinavian, Itämeren ja Kuolan niemimaan rannikolla pesivän luotokirvisen *Anthus petrosus* alalajia *littoralis* ellei toisin mainita.

Luotokirvinen on kookkain ja pitkänokkaisin pienistä kirvisistä. Keväällä laji on helppo tuntea kokonaan mustasta nokasta, ruskeh-

Kartta 1. Luotokirvisen jakaminen kolmeksi lajiksi on eräs lajilistoissa tapahtuneista viime vuosien muutoksista. Meikäläisen luotokirvisen (*Anthus petrosus*) pesimäalue on merkitty mustalla, vuorikirvisen (*A. spinoletta*) pystysuoralla ja tuhkakirvisen (*A. rubescens*) vaakasuoralla viivoituksella. Knoxin (1988) mukaan – Suomen pesimäalue kuitenkin lisätynä!

Piirros 5. Pään kuvioinnin erot syksyisillä kirvisillä. © Pekka J. Nikander

Ylh. vas. Metsäkirvinen. Alanokan tyvi vaaleanlihanpunainen, tumma puoliohjas, heikosti viiruiset korvanpeitinhöyhenet, valkea kurku, joka kontrastoituu kellertävään rintaan sekä leveä, eheäreunainen esiviiksijuova. Viiksi- ja leukajuova samanlevyiset.

Ylh. oik. Niittykirvinen. Alanokan kärki (noin 1/4) musta, ylänokan puolelle työntyy vaalea alue, ohjas vaalea, korvanpeitinhöyhenissä usein laaja vaalea laikku ja viiksijuova on leukajuovaa leveämpi. Lisäksi viiksi- ja leukajuova ovat tavallisesti hapsottavareunaiset saaden esiviiksijuovan näyttämään sotkuiselta. Rinnan täplitys on pistemäistä eikä rintaan muodostu selviä yhtenäisiä juovia. Vatsapuoli on tasavärinen.

Alh. vas. Lapinkirvinen. Alanokan tyvi tavallisimmin keltainen, alanokan kärki (noin 1/3) musta, ylänokan puolelle ei työnny samantyyppistä vaaleata aluetta kuin niittykirviselle ja nokan muoto on niittykirvisen nokkaa kiilamaisempi. Ohjas vaalea, valkea silmärenkas sulautuu yläosastaan vaaleaan silmäkulmanjuovaan, korvanpeitinhöyhenet ovat viiruttomat, tasaväriset, viiksijuova on leukajuovaa leveämpi ja esiviiksijuova eheäreunaisempi kuin niittykirvisellä. Rinnassa selvät tummat pitkittäisjuovat.

Alh. oik. Luotokirvinen. Pitkä, lähes kokotumma nokka ja epäselväräjäinen leveä ohjas, joka katkaisee silmärenkaan silmän edestä. Päälaen viirutus näkyy huonosti päälaen tumman pohjavärin takia, leukajuova on hyvin kapea ja voi joiltakin jopa puuttua. Rinnan juovitus on leveää ja epäselväräjäistä.

5

6

7

8

Kuva 5. Niittykirvinen. Huomaa viiruton yläperä ja pyrstön yläpeitinhöyhenten kaapealti tummat keskustat. Helsinki, syyskuu 1988. © Pekka J. Nikander.

Kuva 6. Lapinkirvinen. Huomaa valkea silmärengas, joka sulautuu yläosastaan vaaleaan silmäkulmanjuovaan, leuka-juovaa leveämpi viiksijuova ja viiruinen yläperä. Helsinki, syyskuu 1988. © Pekka J. Nikander.

Kuva 7. Niittykirvinen. Huomaa tasapaksu, "tikkumainen" nokka, ylänokan puolelle työntyvä vaalea alue, vaalea ohjas ja eheä valkea silmärengas. Helsinki, syyskuu 1988. © Pekka J. Nikander.

Kuva 8. Lapinkirvinen. Nokka niittykirvisen nokkaa kiilamaisempi, vaalea alue puuttuu ylänokasta ja alanokan kärjessä on enemmän mustaa kuin niittykirvisellä. Helsinki, syyskuu 1988. © Pekka J. Nikander.

Kuva 9. Lapinkirvinen. Huomaa voimakkaan viiruinen selkä ja yläperä, laajalti tummakeskustaiset pisimmät pyrstön yläpeitinhöyhenet sekä tertiaalien ulkoreunan valkean reunuksen kiertyminen noin puoliväliin sisähöydydän puolelle. Israel, joulukuu 1986. © Pekka J. Nikander.

9

tavanharmaasta, lähes viiruttomasta selästä ja vaalean likaisen-keltaisen rinnan epäselvärajaisista tummista pitkittäisjuovista. Jalat ovat tummanpunaruskeat, mutta voivat näyttää lähes mustilta tai yllättävän vaalean punertavilta valaistuksesta riippuen. Eräillä yksilöillä jalat ovat todellisuudessaakin hyvin vaaleat, lähes niittykirvismäisen vaalean punaruskeat (ks. valokuva 11). Rinnan viirutus voi keväisillä yksilöillä vaihdella melkoisesti; useimmat ovat rinnasta kauttaaltaan oliivinruskeiden täplien juovittamia, mutta joillakin yksilöillä rinnassa on vain jokunen kapea viiru. Kupeet ovat sen sijaan poikkeuksetta voimakkaan pitkittäisjuovaiset. Silmäkulmanjuova erottuu heikosti ja leukajuova on hyvin kapea tai puuttuu kokonaan.

Jotkut keväiset *A. p. littoralis*-set muistuttavat hämäävän paljon eteläistä vuorikirivistä. Tällaisten yksilöiden rinta on vaaleanpunertava ja siinä on vain muutama viiru. Lisäksi näiden yksilöiden silmäkulmanjuova on leveästi valkea. Eroina luoto- ja vuorikirvisen välillä on luotokirvisen kellertävä alavatsa ja pyrstön alapointihöyhenet, jotka vuorikirvisellä ovat valkoiset (tosin joillakin luotokirvisillä väri saattaa olla haahtunut kermanvalkoiseksi, Cramp et al. 1988). Lisäksi luotokirvisen leukajuova ja/tai leukalaikka ovat aina näkyvissä, vuorikirviseltä molemmat tavallisesti puuttuvat. Rinnan ja varsinkin kupeiden viirut ovat leveämpiä ja epäselvärajaisempia kuin vuorikirvisellä ja juovia on selvästi enemmän. Luotokirvisen päälaki ja selkä ovat harmaat ja ainakin takaselässä ja yläperässä sekä tertiaalien reunuksissa on oliivi sävy. Vuorikirvisen selkä on ruskea ja siinä on vain aavistus harmaata sävyä. Takaselkä ja yläperä ovat yleensä selkääkin ruskeampia. Päälaki, niska ja korvanpöytähöyhenet erottuvat (kontrastoituvat) harmaina jyrkästi ruskeasta selästä. Lisäksi luotokirvisen

uloimpien pyrstösulkien vaaleat osat ovat harmaat, vuorikirvisellä valkoiset.

Syksyllä luotokirvinen on tummempi, selvästi vihertävämpi ja alapuolelta voimakkaammin juovikas kuin keväällä. Selkäpuoli on oliivinruskea ja selässä on tavallisesti heikot tummat juovat. Yläperä on viiruton. Uloimpien pyrstösulkien vaaleat osat ovat harmahtavat.

Alapuoli on likaisen oliivin värinen, selvästi tummempi kuin muilla kotimaisilla kirvisillä. Rinnan ja kupeiden juovat muodostuvat laajoista epäselvärajaisista täplistä, muilla kirvisillä juovitus on terävärajaisista ja kapeampaa. Kupeiden juovat ovat yhtä leveät kuin rinnassa. Oliivinharmareunaisten peitinhöyhenten ja tertiaalien tummien ja vaaleiden osien väliset erot eivät korostu samalla tavalla kuten muilla kirvisillä. Raja vaalean tertiaalin ulko-reunan ja tummanruskean keskustan välillä on vähittäinen.

Nokka on pitkä, melko ohut ja vain alanokan tyvi on vaalea (n. kolmasosa nokan pituudesta). Nokka näyttää selkeästi pitemmältä kuin muilla artikkelin kirvisillä. Alanokan tyven väri vaihtelee kellertävästä lihanpunaiseen (Cramp et al. 1988). Maastossa nokka näyttää yhtenäisen tummalta. Selvä silmäkulmanjuova puuttuu. Ohjas on leveästi tumma, epäselvärajainen ja jatkuu usein nokan tyvelle asti (vrt. muihin artikkelin lajeihin ja ks. piirros 5). Viiksujuova on leukajuovaa paksumpi. Leukajuova on hyvin kapea ja voi joiltakin yksilöiltä keväisten yksilöiden tapaan jopa puuttua. Päälaen viirutus on huomattavasti tumman pohjavärin takia näkymättömiin.

Silmää kiertää valkea silmärengas, jonka katkaisee silmän edestä tumma ohjas ja takaa tumma silmäntausjuova. Ympäröivän tumman höyhenyksen takia silmärengas näkyy usein korostuneen valkeana.

Luotokirvisen kutsuaäni muistuttaa niittykirvisen nopeita *ist, ist* äännähdyksiä. Lajin ääni on pitempi ja venytetympi *iisst* eikä se toistele kutsuaäntä niin nopeasti peräkkäin kuin niittykirvinen. Ääni kuulostaa usein heikosti suurahtavalta, karheammalta kuin niittykirvisen ääni (Jännes suull.) Rakenteeltaan luotokirvinen on niittykirvistä vankkatekoisempi, jalat ovat korkeammat ja nokka pitempi. Lento on niittykirvistä tasaisempaa – linnun raskastekoisuus ilmenee hyvin lennossakin.

Seuraavassa numerossa tutustutaan harvinaisempien pienten kirvisien (tundra- ja taigakirvisen) määritykseen.

Kiitokset

Hannu Jännes luki käsikirjoituksen ja teki siihen lukuisan joukon parannusehdotuksia. Hän on lisäksi pohtinut kanssani kirvisien määritykseen liittyvää problematiikkaa monilla ulkomaan- ja kotimaan retkillä ja antanut runsaasti hyödyllisiä vinkkejä kirvisien määrittämisongelmiin. Kari Soilevaara ja Markus Varesvuo antoivat ystävällisesti käyttööni kuviaan pienistä kirvisistä. Kiitos!

Kirjallisuus

- Cramp et al. 1988. *Birds of Western Palearctic* vol. 5. – Oxford.
 Knox, A. 1988. Taxonomy of the Rock/Water Pipit subspecies *Anthus petrosus, spinoletta* and *rubescens*. – British Birds 81:206-211.
 Malling Olsen, K. 1990. Fältbestämning av pipitärkor – Del 1. – Anser 29:85-110.
 Nikander, P. J. 1987. Määrittä kirvinen. – Tringa 14:116-121.
 Sibley, C. G. & Monroe, B. L. Jr. 1990. *Distribution and Taxonomy of Birds of the World*. – Yale.

Kirjoittajan osoite –
 Author's address:
 Mannerheimintie 64 A 2
 00260 Helsinki

Kuva 10. Luotokirvinen, kevät – alkukesä. Huomaa selkäpuolen harmaa väri, pitkä, kokomusta nokka, tumma ohjas, heikko silmäkulmanjuova, leveä epäselvärajainen juovitus rinnassa ja kupeilla sekä heikosti viiruiset päälaki ja selkä. Pohjois-Norja, kesäkuu 1992.

© Kari Soilevaara.

Kuva 11. Luotokirvinen, loppukesä. Alanokan tyvi on alkanut jo vaalentua. Nokka on pitkä ja rinnan ja kupeiden juovitus leveää. Huomaa kuinka vaaleat jalat voivat olla. Helsinki, heinäkuu 1991.

© Markus Varesvuo.

Kuva 12. Luotokirvinen, maastopoikanen. Huomaa linnun tumma yleisväritys, tumma naama sekä likaisen oliivinvärisen vatsapuolen leveä tumma juovitus. Helsinki, heinäkuu 1991.

© Markus Varesvuo.

Field identification of small pipits 1: the Finnish breeding species.

The article deals with the field identification of the Tree Pipit (*Anthus trivialis*), the Meadow Pipit (*A. pratensis*), the Red-throated Pipit (*A. cervinus*) and the Rock Pipit (*A. petrosus*). The second part will cover the Pechora Pipit (*A. gustavi*) and the Olive-backed Pipit (*A. hodgsoni*). A detailed summary of the whole article will appear in the second part.

10

11

12